

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Hüccetullâhi'l-Bâliga* Tercümesi Üzerine

On Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır's *Hüccetullâhi'l-Bâliga* Translation

Necmi Atik*

Özet

18. asırda Hint coğrafyasının yetiştirdiği alimlerden Şah Veliyyullah Dehlevî'nin, Kur'ân, tefsir, hadis, akâid, ehl-i Sünnet, İslam hukuku, fıkıh, tasavvuf, tarih, hal tercümesi, şiir ve çeşitli alanlarda sahasında çok değerli eserleri ve muhtelif konularda çok sayıda Arapça ve Farsça mektupları bulunmaktadır. Şah Veliyyullah'ın yazdığı eserlerden günümüze ulaşanlar arasında dîni hükümlerin hikmet ve gerekçelerini içeren *Hüccetüllâhi'l-bâliga* adlı eseri ise oldukça önemlidir. Elmalılı gibi çok yönlü son dönem bir Osmanlı âliminin, alanında oldukça önemli olan bu eserden haberdar olması ve onu mütalaa etmesi kayda değerdir. Elmalılı'nın metrukâtında ortaya çıkardığımız, 1913 yılında başlayıp ikmâl edemediği üç ayrı defter ve toplam 569 sayfadan ibâret olan *Huccetullahi'l-bâliğa* tercümesi makâlemizin konusu olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Şah Veliyyullah Dehlevî, *Hüccetullâhi'l-bâliga*, Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır,

Abstract

From the scholars taught by Indian geography in the 18th century, Shah Waliyyullah Dehlevi's works of great value in the Qur'an, the Qur'anic commentary, the Islamic beliefs, the hadith, the Ahl-i Sunnah, Islamic law, fiqh, mysticism, history, biography, There are many Arabic and Persian letters in the texts. *Hüccetüllâhi'l-bâliga*, which contains wisdom and justifications of the religious

* Öğr. Gör., Uluslararası Antalya Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

provisions among those who arrive from the works written by Shah Veliyyullah, is very important. It is worth noting that a versatile recent Ottoman scholar like Elmalılı is very aware of this work which is very important in his field and that he contemplates it. The *Huccetullahi'l-bâliğa* translation, which we found in Elmalılı's succession, three separate books, which he started in 1913 and which he could not complete, and a total of 569 pages, has become a topic article.

Keywords

Shah Waliyyullah Dehlevî, Huccetullâhi'l-bâliğa, Elmalılı Muhammad Hamdi Yazır

Giriş

Elmalılı, Osmanlı Devleti'nin son, Cumhuriyet döneminin ise başarılarında yaşamış, almış olduğu köklü klasik medrese eğitimi yeni dönemin fikirleri ile meczedebilmiş bir âlimdir. Medreselerin müfredâtında yer alan bütün dersleri okutabilecek yeterlilikte bir âlim olduğu için kendisine 1908'de ders-i âmlık pâyesi verilmiştir. Son devir Osmanlı âlimlerinden ve asrımızın önde gelen müfessirlerinden biri olan Elmalılı, günümüzde meşhur tefsiri *Hak Dini Kur'ân Dili* müellifi olarak tanınmakta, onun dil, fıkıh, kelam, felsefe, mantık, hukuk, edebiyat ve sanat alanlarındaki önemli çalışmaları çok az bilinmektedir.

Telif eserleri yanında, Felsefe ve Mantık alanlarında Fransızca'dan, Edebiyat alanında Farsça'dan ve İslâmî ilimlerde Arapça'dan önemli tercümeleri bulunan Elmalılı, 18. yüzyılda yaşamış, Hindistan'ın meşhur âlimlerinden, zamanının müceddidi kabul edilen Şah Veliyyullah Dehlevî'nin, Tasavvuf ve İslam Felsefesi alanında eşsiz eseri *Huccetüllâhi'l-bâliğa*'yı da tercüme girişiminde bulunmuştur. Elmalılı'nın, tercümesine başladığı söz konusu eserin "*Siyâset-i Medeniyye*" başlıklı bir bölümü *Beyânü'l-Hak*'ta, 14 Şevvâl 1326/9 Kasım 1908 tarihinde yayımlamıştır. Elmalılı'nın şu ana kadar *Huccetüllâhi'l-bâliğa*'dan yaptığı tercümeler içinde sadece bu makâle bilinmektedir. Elmalılı'nın metrukâtında yaptığımız araştırmalar sonucu, onun *Huccetüllâhi'l-bâliğa* tercümesini içeren toplam 569 sayfalık üç defteri tarafımızdan ortaya çıkarılmıştır.

Makâlemizde, önce Dehlevî'nin hayatı ve eseri hakkında önemli bir kısım bilgiler verildikten sonra Elmalılı'nın metrukâtında ortaya çıkarığımız, Elmalılı'nın üç defterlik *Huccetüllâhi'l-bâliğa* tercümesine

başlamasına sebep olan âmiller ile tercümeyle esas aldığı nüsha ve tercüme süreci üzerinde durulacaktır.

Şah Veliyyullah Dehlevî ve *Huccetullâhi'l-bâliga* adlı eseri

Hayatı

Ebû Abdilazîz Kutbüddîn Şah Veliyyullâh Ahmed b. Abdirrahîm b. Vecîhiddîn ed-Dihlevî el-Fârûkî (ö. 1176/1762).

14 Şevval 1114 / 3 Mart 1703¹ yılında Hindistan'ın Muzafferneger şehrinde dünyaya gelen Şah Veliyyullah Dehlevî'nin soyu baba tarafından Hz. Ömer'e (r.a.), anne tarafından İmam Mûsâ Kâzım'a dayanmaktadır. Şah Veliyyullah, *Fetâvâ'l-Hindîyye*'yi telif eden 21 kişilik heyette yer alan ve ilim ve irfânî açıdan Hindistan'da üstün bir konuma sahip babası Şeyh Abdurrahim'den ilk eğitim ve öğretimini almıştır. Kendisine özel bir eğitim müfredâtı uygulayan² ve üzerinde titreyen babası sayesinde daha on beş yaşında iken yüksek ilim ve irfan sahibi olmuştur. Babasının 1131/1719 yılında vefatı üzerine, onun er-Rahîmiyye adlı medresesinde ders vermeye başladı ve hocalığı on iki yıl sürdü. Babasının vefatından sonra, Şeyh Muhammed Efdâl es-Seyalkûtî'den ve Hicaz yolculuğu sırasında Mekke ve Medine'deki hocalarından ve mürşitlerinden istifâde etti. Arapça, tefsir, hadis, fıkıh gibi dinî ilimler yanında mantık, tıp, felsefe, kozmografya ve hesap ilimlerini de tahsil etmiştir.³

er-Rahîmiyye medresesinde talebelerin sayısının artması üzerine Sultan Muhammed Şah⁴ medrese olarak kendisine büyük bir bina vermiştir. "Dâru'l-ulûm" diye meşhur olan bu medresede seçkin ilim adamları yetişmiş, onların ilimlerinden saçılan ışıklar Hint coğrafyasının her köşesini aydınlatmıştır. Şah Veliyyullah altmış iki yıllık bir ömürden sonra 29 Muharrem 1176 / 20 Ağustos 1762 tarihinde Delhi'de vefat etmiştir.⁵

¹ Kendi hayatını kaleme aldığı *el-Cüz'ü'l-latîf* adlı eserinde hicri doğum tarihi 14 Şevval 1114'tür. Bu hicri tarihin milâdi karşılığı ise 3 Mart 1703'tür (*el-Cüz'ü'l-latîf fi tercemeti'l-el-Abdi'd-Daîf*, s. 4'den).

² Kendi hayatına ele aldığı *el-Cüz'ü'l-latîf* adlı eserinde bu programı bütün detaylarıyla anlatır (*el-Cüz'ü'l-latîf fi tercemeti'l-el-Abdi'd-Daîf*, s. 4'den).

³ Şah Veliyyullah, *el-Fevzü'l-kebir*, (trc. Selman el-Hüseynî en-Nedvî), s. 40; Şah Veliyyullah, *et-Tefhîmâtü'l-ilâhiyye*, II, 240.

⁴ Delhi sultanlarından. Döneminde Hindülara karşı mücadele etti. Bölge İslâm ilim ve kültürü açısından oldukça gelişti. Rıza Kurtuluş, "Asya", *DİA*, İstanbul 2010, c. III, s. 537)

⁵ Biyografisi için bkz. Mehmet Erdoğan, "Şah Veliyyullah", *DİA*, Ankara, 2010, C. 38, s. 260-262.

İrşad ve eğitim-öğretim faaliyetleri, yazdığı eserleri, yetiştirdiği büyük âlimler ile Şah Veliyyullah hicri on ikinci asrın müceddidi sayılır.⁶ Kur'ân, tefsir, hadis, akâid, ehl-i Sünnet, İslam hukuku, fıkıh, tasavvuf, tarih, hal tercümesi, şiir ve çeşitli alanlarda sahasında çok değerli eserleri ve muhtelif konularda çok sayıda Arapça ve Farsça mektupları bulunmaktadır. Şeriatın maksatlarını ve hikmetlerini açıklamak için telif ettiği *Huccetüllâhi'l-bâliğa* adlı meşhur kitabının gösterdiği gibi o naklî-aklî ilimlerin ve felsefe-tasavvufun arasını cem etmiştir.

Talebe yetiştirme, eser telifi ve insanları irşat etme alanlarına yoğunlaşan Şah Veliyyullah, sûfî yönü, Kur'ân ve Sünnet'i anlamaya yönelik çabaları, körü-körüne taklide, taassup ve donukluğa karşı çıkmasıyla Hind İslâm düşüncesinin gelişiminde etkili olan bir ekolün kurucusu olmuş, çocukları ve talebeleri onun yolundan giderek söz konusu görüşleri yaymışlardır.

Huccetüllâhi'l-bâliğa

İslâmî ilimlerin ana bilim dallarında eserler telif eden, toplum ve siyaset, eğitim ve ıslahat konularında çok önemli görüşleri kaleme alan Dehlevî'nin, yazdığı eserlerden günümüze ulaşanların arasında dîni hükümlerin hikmet ve gerekçelerini içeren *Huccetüllâhi'l-bâliğa* adlı eseri oldukça önemlidir.

Şah Veliyyullah, Hz. Peygamber ile sahâbe ve tâbiinin sözlerinde, ayrıca bazı âlimlerin eserlerinde yer yer hikmet-i teşrîf konularına ışık tutan açıklamalar yer almakla birlikte pek az âlimin bu alanda müstakil eser yazdığını, çünkü böyle bir eser telif edebilmek için şer'î ilimlerin yanında ledünnî-vehbî bir ilme, keskin bir zekâyâ, üstün ifade kabiliyetine ve geniş bir tecrübeye sahip olmak gerektiğini belirtir.⁷ Kendisinin bu hususta yeterli donanımı bulunduğu işaret ettikten sonra hikmet-i teşrîf konusunda bir eser yazmaya karar vermesini sağlayan bazı olağanüstü haller yaşadığını ve *Huccetüllâhi'l-bâliğa* kitabının telifine gördüğü iki rüyanın sebep olduğunu söyler ve birinci rüyasını şöyle anlatır:

“Bir gün ikindi namazından sonra Allah'a teveccüh etmiş halde oturmakta idim. O anda Rasûlullah'ın (s.a.v.) ruhâniyeti zahir oldu ve

⁶ M. Sait Özervarlı, “Şah Veliyyullah” (Düşüncesi), *DİA*, Ankara, 2010, c. XXXVIII, s. 265.

⁷ Bekir Topaloğlu, “*Huccetüllâhi'l-bâliğa*”, *DİA*, Ankara 2010, c. XVIII, s. 453.

üzerime attığı elbise sandığım bir şey ile beni bürüdü ve o halet içerisinde kalbime üfledi. Bu, dinin bir tür beyânına işaretledi. O anda kalbimde bir nurun doğduğunu gördüm. Bu nur durmadan artıyordu. Bir zaman sonra Rabbim, bu önemli işin altına bir gün girmemin bir kademim olduğunu, yeryüzünün, Rabbinin nuru ile parlayacağını, ışıkların batacağı yerde tekrar yansyacağını, Şerfat-ı Muhammediyye'nin, sağlam delillere dayanmak üzere yepyeni elbiseleri içerisinde bu zamanda tekrar parlayacağını kalbime ilham etti.⁸

Şah Veliyyullah, konu ile alakalı ikinci rüyasında, Hasan (r.a.) ile Hüseyin'in (r.a.) kendisine: "Bu dedemiz Rasûlullah'ın (s.a.v.) kalemidir" diyerek bir kalem verdiklerini görür ve uyanınca kitabını yazmaya niyetlenir. Müteredit kaldığı dönemde de "en değerli dostum" dediği Muhammed Sâhib kendisini destekler ve düşündüğü eseri kaleme alması için iknâ eder.⁹

Bekir Topaloğlu Hücetullâhi'l-bâliga hakkındaki değerlendirmelerinde şöyle demektedir: "Şah Veliyyullah'ın mukaddime ve iki bölüm halinde kaleme aldığı Hücetullâhi'l-bâliga'nın ilk bölümünde genel nazariyeler/küllî kâidelere, ikinci bölümde tatbikâta yer vermiş, konulara dair belli başlı hadis-i şeriflerin hikmet-i teşri açısından izahını yapmıştır. Mukaddimedede, dînî ilimlerin esas kabul edilen hadis-i şeriflerin önemine vurgu yaptıktan sonra, bütün İslâmî ilimler için en zor, en derin, ama en önemli ilmin hikmet-i teşri olduğu, dînî meseleleri ancak bu ilim sayesinde kemâliyle anlayabilme ve uygulayabilme imkanı bulunduğunu ifade etmiştir..."

İslâm dininin inanç, ibadet, hukuk ve ahlâk alanlarına dair hüküm ve kurallarının konuluş hikmetlerine, fert ve toplumun dünya ve âhiret mutluluğunu sağlama açısından dayandığı gerekçelere Kur'an ve Sünnet'te yer yer işaret edildiği gibi ilk dönemlerden itibaren İslâm âlimleri de hikmet-i teşri' denilen bu konuya ilgi duymuşlardır. Şah Veliyyullah ise aynı konuyu incelerken emir ve yasakların hikmetlerini beyan etmesi bakımından hadislere ağırlık verip birinci bölümün sonunda kitabının

⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Hücetullâhi'l-bâliga tercümesi", s. 8, (Torunu M. Hamdi Yazır özel arşivi)

⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, "Hücetullâhi'l-bâliga tercümesi", s. 8, (Torunu M. Hamdi Yazır özel arşivi)

adını anarken konusunu “ilm-i esrâr-ı hadîs” olarak zikretmişse de âyetlerden de yararlandığı görülür.

Hüccetullâhi'l-bâliga genelde İslâmiyet'in fert ve toplum hayatındaki yeri ve önemi, özel olarak da dinî emir, yasak ve tavsiyelerin sebep, hikmet ve gerekçelerini konu edinmiş hacimli bir eserdir. Müellifin birçok meseleye fitrat, hikmet ve mantık açısından yaklaşması dikkat çekicidir. Onun bu azim ve gayreti konuyla ilgilenen sonraki âlimlere hem cesaret vermiş hem de doküman hazırlamıştır.¹⁰

İslâm hukuk felsefesini yapan, hikmet-i teşrî'i konu edinen, şeriatın getirdiği hükümlerde gözettiği sırlardan ve maksatlardan söz eden, bu arada pek çok sahih hadisi şerh eden, sahasında tek eserdir. Arapça yazılmış olan bu eser ilk olarak Urduca'ya¹¹ çevrilmiştir.

Hüccetullâhi'l-bâliga birçok defa basılmış (Bulak 1284, 1286, 1294; İstanbul 1317, 1318, 1322 [Gazzâlî'nin *İhyâu ulûmi'd-dîn*'inin kenarında]; Kahire 1322, 1355; Delhi 1953), ayrıca Seyyid Sâbık (Kahire, ts.) ve Muhammed Şerif Sükker tarafından basılmıştır. (I-II, Beyrut 1410/1990). Ancak bu neşirler titiz bir çalışmanın ürünü olmayıp birçok yanlış içerdiği belirtilmelidir. Ubeydullah Sindî tarafından üzerinde bir şerh yazılan *Hüccetullâhi'l-bâliga* (Lahor 1950) başta Urduca olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiştir. Hâlid A. İsrâîlî (*Âyâtullâhi'l-kâmile* adıyla, Lahor, ts.), Ebû Muhammed Abdülhak Hakkânî (Karaçi, ts.) ve Abdul Rahim (Lahor, ts.) tarafından ayrı ayrı Urduca çevirileri yapılan eseri, Ali Genceli kısmen (Ankara 1971) ve Mehmet Erdoğan tam olarak (I-II, İstanbul 1994) Türkçe'ye, Marcia K. Hermansen de İngilizce'ye (*The Conclusive Argument from God*, Leiden 1996) tercüme etmişlerdir.¹²

Elmalılı'nın tercümesine başladığı *Hüccetullâhi'l-bâliga*, dini hükümlerin hikmetlerini ve gerekçelerini konu edinen önemli eserdir ve Şah Veliyyullah'ın tasavvuf ve İslâm felsefesi alanındaki kitaplarının başında gelir.¹³

¹⁰ Geniş bilgi için bkz. Topaloğlu, XVIII, 453-454.

¹¹ Lahor t.y., Karaçi t.y.

¹² Topaloğlu, XVIII, 453-454.

¹³ Birçok baskısı ve Urduca, Türkçe ve İngilizce tercümeleri vardır. Elmalılı M. Hamdi Yazır ile Hasan Basri Çantay'ın Türkçeye tercüme teşebbüsleri maalesef yarım kalmıştır. Daha sonraki tercüme denemeleri de eksik ve yetersizdir. Nihayet tam bir tercümesi Mehmet Erdoğan tarafından yapılmıştır (İz Yayıncılık, İstanbul 1994).

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın *Huccetüllâhi'l-Bâliga* Tercümesi

Elmalılı'nın çalışmaları arasında Felsefe ve Mantık alanlarında Fransızca başta olmak üzere, diğer alanlarda da bazı dillerden yaptığı tercüme önemli bir yer tutmaktadır. *Huccetullahi'l-bâligâ*'dan yaptığı tercüme de, ikmâl edilememesine rağmen çok önemli bir faaliyettir. Elmalılı gibi son dönem bir Osmanlı âliminin, alanında oldukça önemli olan bu eserden haberdar olması ve onu mütalaa etmesi kayda değerdir. Bu yüzden üzerinde çalışma yapıp neşredilmesi faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Elmalılı, Müslüman coğrafyada gelişen tahrif hareketlerine ve Müslümanların gayreti elden bırakıp atâlete düşmelerine karşı, bu problemlere çözüm olabilmek ve yeniden bir uyanışı sağlamak adına çeşitli konularda makâleler kaleme almakta, farklı dillerden tercüme yapmakta ve telif kitaplar yazmaktadır. Onun *Huccetullâhi'l-bâliga* tercümesi de bu arayışlarından birisidir. Onu 1913 yılında başladığı *Huccetullâhi'l-bâligâ*'nın tercümesini tamamlamaya yönlendiren sebep ise babası Numan Efendi'nin bir yazısıdır.

Elmalılı'nın babası Numan Efendi oğlu Muhammed Hamdi Yazır'dan, *Gazzâlî'nin İhyâu 'ulûm* adlı kitabını mütalaa etmek için alır. Numan Efendi, *İhyâ*'nın sayfa kenarlarında Şah Veliyyullah'ın *Huccetüllâhi'l-bâligâ* adlı kitabının basılı olduğunu görür, kitabı mütalaa eder ve çok önemli bir eser olduğunu anlar. Kitabı tercüme edebilirse, insanlığa ve özellikle gençlere büyük hizmeti olacağını, müellifle birlikte ümmetin dualarına mazhar olacağını düşünür ve bu konuda bir değerlendirmeye yazısı yazar. Ne var ki Numan Efendi'nin ömrü bu arzusunu gerçekleştirmeye vefâ etmez ve 1334/1916 yılında rahmet-i Rahmân'a kavuşur.¹⁴ Elmalılı, babasının bu müteâlasını okuyunca çok sevdiği babasının arzusunu yerine getirmeye ve 1913 yılında başladığı Şah Veliyyullah Dehlevî'nin "*Huccetüllâhi'l-bâligâ*" adlı kitabının tercümesini tamamlamaya karar verir. Tercümenin başında bunu şöyle açıklar:

"Tercüme mübâşeretin sebebi"

¹⁴ Elmalılı metrukâtında ortaya çıkardığımız Arapça şiirlerinden birini, Elmalılı babasına mersiye olarak yazmış ve mersiye'nin baş tarafına babasının vefat tarihini 1334/1916 olarak kaydetmiştir.

Ma'lûmât fûrûşluk iki türlü olur. Biri menfûr ise de diğeri makbûl ve mergûbtur. Menfûrdan bahiste indimde mezmûmdur. Makbûlü şöyledir: Bir adam ma'lûmâtını serd ü beyân etmek istedikte diğerininin dimâğını tahrîş ve kalbini teşvîş etmeyerek ulûm-ı nâfi'ayı derc-i sutûr-i sahâyif ederde sonra evlâd-ı vatandan ve ihvân-ı dinden bir nevrîs tâlib-i me'ârif ol sahâyife nazarla müdâmîna vâkıf ondan müstefid oldukta kalbinde mu'allime bir muhabbet hâsıl olub ani'l-gıyâb mu'allim-i müte'allimin bir iyilik ve keremde bulunduğu anlaşılınca müte'allim-i mu'allimin kendisini irşâda hizmet ve tenevvür ü tekmiline hizmet eylediğini bilâ i'tirâz teslim eder. Çünkü müte'allimi mu'allimden bir türlü iz'âc görmeyip yalnız âsârından müstefid olacağından ânın irşâddan mâ'adâ garezi olmadığına ve belki din kardeşlerine ikmâl ü terakkisine çalışmış olduğuna kat'iyen kâni' olurda mu'allimin hayır ile yâd olunmasına vâsıta teşkil eder. Bu mu'allimin ekseriyâ hayatından sonra olacağına nazaran her ikisi garezi dünyâvîden 'ârî birer fi'li-i müstahsenin fi'li olurlar. Bunun her iki sûretide mezmûm değil belki mergûb ve mesnûndur. Hatta bu gibi hidemât Allahü Teâlâ hazretlerinin 'ibâdına ihtiyactan mute'âlî olduğu halde mutlak onları irşâd-ı murâd-ı 'âlisıyla peygamberler gönderip inzâl-i şerâyi' eylediğine misâl teşkil eder.

Konya'nın Burdur sancağına tâbi' Gölhisar nâhiyesinin Yazır karyesinden Muhammed Efendi ibni el-Hâc Bekir Efendi ibni Hasan Bedreddin Efendi'nin oğlu b. 'abd-i 'âciz Nu'mân dâ'ileri ifâde eder ki "Sinnim altmış sâlini biraz tecâvüz eylediği sırada İhyâ-yı 'ulûm'u mütâle'a niyetiyle nüshasını oğlum Hamdî Efendi'den aldım. Meğer kenarında Şâh-ı Veliyyullah Ahmed Dehlevî hazretlerinin, Hucetullâhi'l-bâliğa nâm-ı eseri tab' ve derc olduğunu gördüm. İhyâ'dan ol hucetin mazmûmuna vâkıf olmak ve onu mütâle'a eylemek tam'ı bende hasıl oldu. Biraz mütâle'aya girişdim. Aldığım zevk ü lezzetten tam'ım kesb-i izdiyâd etti. Dehlevî'nin 'ulv-i ka'bını i'tirâf ettim. Beşeriyete büyük pek büyük hizmet eylediğini teslimde tereddüd etmedim. Dehlevî'nin 'umûm-i insanlara olan himmet ü gayreti kadar her fert nefesine hizmet edeydi beşeriyet yıkılmaz sûrlar içinde mahfûz u sâlim kalır idi" demekle mecbur oldum. Çünkü mündericât-ı hüccet beşerin hem mebde' ve hem me'âdında se'âdet-hâl ve metânet-i 'umrânına hizmetten başka bir hurâfât u efsâne değil belki hakikatü'l-hakâyık ta'bîrine müstehaktır.

Binâen 'alâ zâlik bir gün dedim ki bu kitap evvelce elime geçeydi, ahlak-ça ve tedbîr-i umûrca hâsılı dünya ve âhirete dâir nâfi' ameller işleyebilir idim nağmesiyle köşe-nişîn-i 'uzlet iken hatırıma geldi ki ne olaydı kimseyi rahatsız etmeksizin ben bu kitabı tercüme edip ihvân-ı dînimin gençlerine yâd-kâr bırakaydım. Çok istifâde ederlerdi. Zira gençler ihtiyarlar gibi değillerdir. Onların tenevvür ü tekmilleri ve terakkî vü tenebbühleri serî' ve sehldir. Onlar ahvâl-i ibtidâilerinde bu kitabın muhteviyâtını anlar ve iktizâsına muvâfık-ı a'mâl u harekât ve tedâbirde bulunurlar ise hayatları zâyî' olmaktan sâlim olur. Hüsrân ü nedâmet yüzü görmezler. Dehlevî ile beraber beni de du'âdan ferâmûş etmezler dedim."

Bu mütâle'a beni meşgul ederken "Niyetin hayır oldukça mahrûm olmazsın" tebşirâtı kalbime vürûd eyledi. Allâhü zü'l-celâl hiçbir âbd-i muhlisini hayır niyetinden dolayı mahrum ve me'yûs eylememiş iken seni neden mahrum eylesin. Sen hayır murâdından ayrılma. Behemehâl me'cûr olursun" diye hulûs-i kalb ile tercümeye 'âzim oldum. Velâkin kitabın nüshası nâdir belki de ender olduğundan mutâle'asına kıyam edenler fevâid-i kâmileye nâil olmak üzere evvelâ kitabın 'ibârâtını münâsib mahalle kadî-i tahrîr ve zeyrine tercümesini tastîr eylemek külfetini de ihtiyâr eyledim. Ve min'allâhi'l-'inâyeti. Ve's-selâmü 'alâ meni't-tebe'a'l-hüdâ.¹⁵

Elmalılı'nın, *Beyânü'l-Hak Dergisi*'nde ki, "Siyâset-i Medeniyye" başlıklı makâlesi de *Huccetullâhi'l-bâligâ*'dan tercümesidir.¹⁶ Sözkonusu makâlenin *Beyânü'l-Hak*'ta 14 Şevvâl 1326/9 Kasım 1908 tarihinde yayımlanmış olması, Elmalılı'nın Şah Veliyyullah'tan ve eserlerinden haberdar olduğunu ve en önemli eserlerinden biri olan *Huccetullâhi'l-bâligâ*'yı okuyup incelediğini ve tercüme yapıtığını göstermektedir. Metrukâtında yaptığımız çalışmalar sonucu elde ettiğimiz bilgiler de bu konuyu doğrulamaktadır.

¹⁵ Elmalılı'nın, *Huccetullâhi'l-Bâliga* tercümesinin mukaddimesi için kaleme aldığı yazısı (M. Hamdi Yazır özel arşivinden) EK 1.

¹⁶ Elmalılı Muhammed Hamdi, *Siyâset-i Medeniyye*, (Kütüb-i Şer'iyye'den *Huccetullâhi'l-Bâliga* nâm kitaptan mütercemdir. Bu kısım, Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin *Huccetullâhi'l-bâligâ* (Beyrut, 2005) adlı kitabının I, 92-94 arasının tercümesidir), *Beyânü'l-Hak Dergisi*, s. 6 (14 Şevvâl 1326), s. 110-112. *Siyâset-i Medeniyye*, Elmalılı'nın metrukâtında *Huccetullâhi'l-bâliga* tercümesini yaptıği defterlerden birinci defterin 209. sayfasındadır.

Elmalılı, metrukâtında ortaya çıkardığımız üç defter ve toplam 569 sayfalık *Hucetüllâhi'l-bâliğa* tercümesinin birinci defterinin kapak arkasına tercümeyle başlama tarihi hakkında şu notları yazmıştır:

“Henüz vilâdet ve irtihâli hakkında ma'lûmâtım mefkûd olan Şâh Veliyyullâh lakabıyla mukalleb ecille-i 'ulemâ-i muhaddisîn-i kirâmdan “eş-Şeyh Ahmed ed-Dihlevî hazretlerinin” *Hucetüllâhi'l-bâliğa* tesmiye eylediği kitâb-ı mergûbun bi-'inâyetillâhi'l-kerîm tercümesine 'azm eyledim. Fe-minellâhi't-tevfik. 17 Zilka'de 1331/5 Teşrîn-i Sâni 1329

Müellifin mezhebi mezheb-i Mâturîdî olmağın tercüme de o yolda olmuştur. 'Afallâhü 'annâ ve 'an sâiri'l-müslimîn.”

Elmalılı tercümesini yazdığı üç adet defter, 15x19,5 cm ebatlarında, sıvama karton kapaklı ve çizgilidir. Birinci defter, 310 sayfalık bir tercüme olup “*Şirkin Hakikatı*” kısmına kadardır. İkinci defterdeki tercüme 134 sayfa ve “*Günahın Zararları*” bölümüyle, üçüncü defter 125 sayfa olup “*Kaza ve Ruhsat*” konusuyla tamamlanmaktadır.¹⁷ Elmalılı, *Hucetullâhi'l-bâliğa* tercümesini, kitabın nâdir olduğu açıklamasıyla önce orijinal nüshadan tercüme edeceği kısmın Arapçasını yazar ve Arapça kısmın altına bir çizgi çekerek bu bölümü ayırır, daha sonra çizginin altından başlayarak Türkçe tercümesini yapar. Elmalılı'nın besmele hakkında açıklamalarda bulunduğu tercümenin giriş kısmı şöyledir:

“Şu mukaddime-i 'arabiyenin ma'nâsını mehmâ-emken beyândan mukaddem miftâh-ı her hayr olan besmele-i şerîfiyenin vaz-ı mah-sûsundan anladığım işâreti bi-t-tasrîh mukaddimenin tercümesini 'âcizâne yazacağım.

Muvakkaten her mahlûkâtın havâyicini ve mü'min-i mutî'in istihkâkını i'tâ ve cümle 'usâtın cezâsını tertîb buyuran Allah Teâlâ Hazretlerinin ism-i şerifine temessûkle kitaba başladım.

“İşârât”

Ezelî ve ebedî olan vacibu'l-vücûd hazretlerinin 'azamet ve kudretine lâik işâreti izhâr için iki devre icâb etmiş. Devre-i ûlûya işâreten (الرحمن) er-Rahmân ve devre-i sâniye işâreten de (الرحيم) er-Rahîm sıfat-ı

¹⁷ *Hucetullâhi'l-bâliğa*'nın 2 cilt halinde yapılan 2005 yılı Beyrut baskısı fihristler hariç 663 sayfadır. Eserin 2005 yılı Beyrut baskısını göz önüne aldığımızda, Elmalılı tercümesini 1. Cildin 185. sayfasına kadar yapmıştır.

ilâhiyeleri Zât-ı Bârî'ye dâl olan lafza-i celâliye ilhâk buyurulmuş. Zât-ı Bârî infisâl ve ittisalden münezzeh olduğunu tefhîmen de lafzatullâha ism-i lafzî 'ilâve olunmuş. Bu 'atiyye-i ilâhiyye Kur'ân-ı Kerîm'e ser levha kılınmak murâd olundukta Kur'ân bu kâffe-i kâinatın histen müte'âlî bir mevcûda nisbetini beyânen erkân-ı güncîneyi teşkil eden hurûfâtın bâlâsına ma'nâ-yı nisbeti müş'ir olan bâ harfî 'ilâve olunup بسم الله الرحمن الرحيم denilmiştir.

Ma'lûm olunduğu üzere bu iki sıfat-ı ilâhiye sıfat-ı e'aldendir ki e'âlullâh iki devre de cilvenümâ-yı zuhur olacaktır. Zîrâ Allâh ism-i şerifini bu sıfatların ta'kîbi âtî gösterdiği gibi bu âna değin mahsûsâtın zuhuru te'yîd eylemiştir. 'İlm-i Zât-ı Ecell ü A'lâsın hâs olarak كن Kün emrinin âsârı zuhura geldiği zamandan nihâyete değin dünyanın görüp ve göreceği tahavvülât ve 'umrânât ve tahrîbât ve tedeyyinât ve terakkiyât kâffeten sıfat-ı rahmâniyyetin îcâbâtıdır bu devre müntehâdır. Zîrâ er-Rahmân lafzı er-Rahîm lafzının ta'kîbi ânı îmâ eder. Devre-i sâni gayı-i mütenâhidir ve bunda e'âl-i 'ibâd munkatı'dır. Zîrâ yevm-i cezâ ve mükâfattır. 'İbâdullahın ervâhı ebdânından müfârakat ettikte devre-i sâniye intikâl ve hulûl ederler. Zaman-ı vâhid ahyâya nazaran devre-i ûlâ emvâta nazaran devre-i sâni olur. Bunda 'ibâdullahın gerek hayr ve gerek şer cümle a'mâlinin mükâfât ve cezâlarına ebediyyen hası-ı zaman olunacaktır. Her mü'min besmele-i şerifeyi hîn-i tilâvetinde ma'nâ-yı mebsûta muhtasaran hâtır-güzârî olmak îcâb eder.

Fâ'il-i muhtârın 'ayn-ı ni'met olup gayrının kudreti dâhilinde olmayan e'âl-i ihtiyârisinden birazlarını tezkâr ile hamd husûle gelir. Bizim müellifin hamdi de bu kabildendir. Kât-ı ender kât-ı iktidârım fevkinde olan emr-i tercüme müste'inen billâhi'l-kerîm mübâşeret ederim. Şöyle ki;

Hamdin her nev'i ve ferdi Allah celle celâlühü hazretlerinin zât-ı ecell ü a'lâsına hastır. Ân Cinân-ı Bârî ve Tekaddes ki kudret-i kâhiresiyle beraber diyâr-ı 'ademde ve mertebe-i imkânda müterassîd 'âtıfet olan benî beşeri kayd-ı icbâr ile mukayyed kılmayıp her ferdi müsâvî olarak cümlesini cemâat-i İslâmiye ve mazhar-ı hidâyet-i Rabbâniye olmak üzere ehl-i nur ve fitrat-ı selîme ile meftûr eyledi. Ve onların sâhâ-i kalplerini zemîme-i küfr ve rezile-i şirkten 'ârî muzayyak-ı harç ve icbârdan sâlim hârici cefâ dâhili safâ her herekâtı sa'b ve şiddetten

mu'ayyeren ve her makâmı zulumât-ı nefsâniyyeden berî ve müberrâ olan bir millet ve tâife-i isti'dâdını onlara bahş ve i'tâ ve 'umûmunu gayı-i mecbur buyurdu.

Oİ Bâri-yi Teâlâ ve Takaddes nev-'i beşerin asl-ı hılkatlerini zıkr olunduğu veçhile te'sîs buyurmakla beraber cehâlet sâikasıyla onlar merâtibin en süflisine düşüp vâdi-i şekâvet ve tarık-i dalâlette mahv ü perîşân olmak kâbiliyetini de onların mizâcında va'z buyurdu.

Lâkin Erhamü'r-râhimîn celle şânuhû hazretlerinin rahmeti nikme-tinden ekser olmağın âtiyen nev-'i beşerin giriftâr olacağı zulumât-ı nâdânîden tahlis ve encâları ve mertebe-i 'ulyâ-yı 'ilm ü 'irfâna is'âd ve irtikâları ve muzâyık-ı hayvâniye ve şehvâniyyeden cây-ı selâmet İslâm'a isâl ve is'âdları için onlara terahhümen Cânib-i Ma'neviyy-i Akdesinden iktizâ-yı hâle göre bi'l-istifâ enbiyâ aleyhi's-salâtü ve's-selâmı irsâl ve tebliğ-i ahkâm ile Allah 'Azîmü's-şân kullarından itâ'at istedi' Ve en-biyâ-yı 'izâma olan inkiyâdlarını 'ayniyle Zât-ı Ecell ü A'lâsına inkiyâd ve itâ'at suretinde telakki ikramıyla benî beşeri mükerrerem ve muhterem kıldı: زهی علویت زهی مفخرت

İhsân ve ikramına hadd ü pâyân olmayan Allah zü'l-Celâl Hazretleri tevâbi-i enbiyâdan dilediği kimseleri 'ulûm-i enbiyâyı tahammül ve esrâr-ı şerâyi'î fehm şerefine muvaffak kıldı. Onlar hâiz-i esrâr ve fâiz-i envâr oldukları halde sabâhu'l-hayr felâha dâhil ve envâ-'i ni'mete nâil oldular. Artık zıkr olunan 'avâtıt-ı İlâhiye irşâd ve ikrâm cihetinden havâyic-i beşere kâfi ve vâfidir.

Ekremü'l-ekremîn ve hayru'l-hâlikîn hazretlerinin 'ind-i ma'neviyy-i Rabbâniyesinde vâris-i 'ulûm-i enbiyâ olan bir 'âlim-i Rabbâni bin nâdâna müreccah olup erbâb-ı 'ilm 'âlem-i melekûtta nâil-i nisâb-ı ta'zîm ve tekrîmdir. Hatta yerde ve bahirde bulunan böceklere ve sulardaki balıklara varıncaya kadar 'umûm-i mahlûkâtın ehl-i 'ilmin senâhâtı ve müntedâr-ı ihsanıdır. Ey benim belîgu'l-kerem olan Rab-bim! Cânib-i Akdesinden irsâl buyurduğın 'umûm-i enbiyâlarınla onla-rın 'ulûm-i dekâik-i numûtanının esrârına vâris kıldığın 'ulemâ-i kirâm üzerlerine âsâr-ı 'azîmetin olan yerler ve gökler dâim oldukça bârân-ı rahmet ve selâmetini inzâl eyle. Yâ Rabbi! 'ale'l-husûs biçâre ümmetle-rinin maraz-ı cehl ve nâdânîlerini izâleye kâfi âyât-ı beyyinâtınla

makâm-ı mu'allâ-yı nübüvvetini te'yîd ve tahkim buyurduğun şems-i tâbân cân-ı cihân ve nebiyy-i âhirü'z-zaman sâhibu'l-Kur'ân Efendimiz'in şeret-i şânını efdal-i salavât ve ekmel-i tahiyât ve en 'âli istifâ ile idâme ve ibkâ eyleyup cemî'an âl ü ashâb ü evlâd u ensâb u ezvâc 'affü'l-cenâbları üzerlerine katarât-ı rıdvân ve rızânı yağdır. Ve onları ahsen-i cezâ ile şereflendir.

Müellifin bâlâya tahrîr olunan kavlinin tercümesi bi-havlihi Teâlâ zikr u beyân olundu. Bundan sonra kavli-î âtiye tahrîr ve ma'nâsını beyan edeceğim.¹⁸

Elmalılı, tercümesini yaptığı yerler için hazırladığı fihristten sonra, Şah Veliyyullah'ın kısa biyografisine de yer verir. Şah Veliyyullah için yazdığı biyografi şöyledir:

“Müellifin tercüme-i hâline dâir elde eylediğim ma'lûmât ber-vechi âtidir. Müşârun ileyh hazretleri Hindistan'da kâin Dehli şehrinde olup muhaddis olduğu gibi Fethu'l-Rahmân nâmında bir de tefsir-i şerifi olduğu Hazinetü'l-Asfiyâ nâm kitapta 2. Cild 272. sayfasında tasrih olunup bütün ömr-i şerifi talebe-i 'ul'ûma tedarik ile geçmiştir ve bin yüz seksen¹⁹ tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.

İsmi Ahmed bin Abdurrahmân'dır. Lakabı Şâh Veliyyullah'tır. Zât-ı behiyyeleri 'umdetü'l-müfessirîn, zübtetü'l-muhaddisîn 'unvânına bi-hakkın müstehaktır.

Fevzü'l-kebîr ma'a Fethu'l-habîr fî usûli't-tefsir nâm risâleler ile 'ıkdü'l-cîd fî ahkâmî'l-ictihâd ve't-taklîd ve Risâle-i Vasiyyetnâme ve Risâle-i Dânişmendî cümle-i âsâr-ı nefîsesindedir ve başkaca mücelleddir. Kaddesellâhü sirrahû ve ravveha rûhahu ve nefe'anâllâhu bi-'ulûmihî”

Hicrî 17 Zilkade 1331/18 Ekim 1913 milâdi tarih, Elmalılı'nın Hucetüllâhi'l-bâliğa tercümesine başladığı tarihtir. Bu tarih Elmalılı'nın Hucetüllâhi'l-bâliğa tercümesi için Diyanet İşleri Riyâseti ile mukâvele imzaladığı tarihten (29 Kasım 1940) 27 yıl öncesidir.

¹⁸ Ek 2.

¹⁹ Geniş bilgi için bkz. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin*, Dımaşk, 1376-80/1957-61, I, 809-810; Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, Beyrut, 2002, c. I, s. 149; Erdoğan, "Şah Veliyyullah", XXXVIII, 260-262.

Elmalılı'nın, Akseki'ye yazdığı bir mektupta *Hucetüllâhi'l-bâliğâ'nın* tercümesiyle alakalı; *"Lâkin şimdi onu ikmâl ettiğimizi, hatta re'sen öyle bir eser yazdığımızı farz etsek kime okutacağız ve ne yapacağız, varak-ı mühr-i vefâyı kim okur kim dinler. Öyle kitaplara muhâtab olacak, kaç kişi kaldığını zan edersiniz. Bana öyle geliyor ki bizde bunun suyu çoktan kesilmiştir..."*²⁰ ifadelerini kullanmış olmasından başladığı tercüme henüz tamamlamadığını anlıyoruz.

Ahmet Hamdi Akseki, *Hak Dini Kur'ân Dili* tefsir çalışmalarının tamamlanmasının ve tefsirin basılmasının ardından, Elmalılı'yı kelâm, usûl-i fıkıh ve fıkıh sahalılarında telif veya tercüme eserler yazması ve Elmalılı'nın *"okutacak kimse kalmadı"* dediği, *Kâmûs-i Fıkıh* adlı eserini ikmal etmesi konusunda devamlı teşvik eder.

Akseki'nin tercüme edilmesi için üzerinde ısrarla durduğu eserlerden birisi de *Hüccetullahi'l-bâliğâ*'dır. Akseki, Elmalılı'ya *Hucetüllâhi'l-bâliğâ'yı* tercüme etmesi için çok ısrarcı olur. Konuya başta sıcak bakmayan Elmalılı, bunun sebeplerini Akseki'ye yazdığı mektupta dile getirir. Akseki, cevâbî mektubunda konuya şöyle değinir:

"...Hucetullâhi'l-bâliğâ'nın tercümesine gelince: Maksud sadece bunun tercümesi değil, re'sen böyle bir eser yazmak ve yazdırmaktır. Bunun tercümesine başlanıldığı takdirde baş tarafta İslâm i'tikâdına âit en mühim mebhasler yazılacak ve hikmet-i İslâmiyye tebârüz ettirilecek demektir. İbadet mebhasleri, ahlak ve muâmelât kısımları da öyle. Burada iliştiğiniz yerler elbette olacaktır.

Mektupta şöyle buyuruyorsunuz:'Lâkin şimdi onu ikmâl ettiğimizi, hatta re'sen öyle bir eser yazdığımızı farz etsek kime okutacağız ve ne yapacağız, varak-ı mühr-i vefâyı kim okur kim dinler. Öyle kitaplara muhâtab olacak, kaç kişi kaldığını zan edersiniz. Bana öyle geliyor ki bizde bunun suyu çoktan kesilmiştir..."

Aziz Üstadım! Şimdi yine bana kaşlarını çatmış, idmanlı bir sporcu gibi yumruğunu sıkmış, ihtiyâr havâce gibi dürtüştüre dürtüştüre okşamışsın..." diyeceksin.

²⁰ Akseki'nin Elmalılı'ya Ramazan 1359 (Ekim 1940) tarihinde yazdığı mektup (Torunu M. Hamdi Yazır özel arşivinden)

Lakin, muhterem üstâd! Yukarıda ki satırlarınıza karşı elimden gel-se veya yapabilesem okşamak değil, dayak atardım. Ferid beyle oturup kalkmıyorsunuz ama anlaşılıyor ki, dört duvar arasında çakılıp kalmanızdır ki bu gibi düşüncelere sevk ediyor.

Ben bedbinliğin bu derecesini tasavvur edemediğim gibi efendimizden bu gibi mulâhazaların sudurunu kat'iyyen beklemezdim. Eğer siz bizim yerimizde olsaydınız bunu söylemezsiniz. Kime okutacağız öyle mi? Tefsiri, hadis tercümelerini okuttuğumuz gençlere! Hemen her gün tefsir isteyen, Metâlib ve Mezâhib'in mukaddimesini okumak için bana müracaat eden ve tefsirin mukaddimesindeki bazı satırları yanımda ezbere okuyan yüksek tahsillerini bitirmiş veya bitirmek üzere bulunan gençlere. "Biz e-innâ le-meb'ûsûn" diyenlerden değiliz diyen bir zât-ı muhteremden bu yolda bir mütâla'anın sudûr etmiş olması cidden hayreti mûcibtir. Kutlu bir menba'ın suyu hiçbir zaman kesilmez. Bu gün bunların 'âşıkı ve arayıcısı evvelkinden daha çoktur.

Muhterem üstâd! Gücenmeyiniz, eğer eslâfta böyle düşünmüş olsaydı bu gün elimizdeki cihâna değer kütüphâneler yerine bir sahife bile geçmezdi. Bizim vazifemiz söylemek ve yazmaktır. Bu gün okunmasa bile bir zaman gelip mutlaka okunacaktır. Çünkü "e-innâ le-meb'ûsûn" diyenlerden değiliz. Bi'sete îmân-ı yakînimiz vardır. "Kelam, usûl-i fıkıh ve fıkha âit nice hususi düşüncelerim var idi, hepsine vedâ' ettik. Kâmûs-i fıkıh'ta yarıda kaldı gitti" buyuruluyor. Husûsi ve pek kıymetli düşünceleriniz olacağı muhakkaktır. Ancak bence bunun şimdiye kadar yazılmamasından her halde mesul olacağınızda muhakkaktır. Çünkü bunların yazılmamasına öyle bir sebep gösteriliyor ki insan bunun nasıl olup da kaleminizden çıktığına bir türlü inanacağı gelmiyor. Deniliyor ki:

"Bakıyorum ki testiye kıranlar, suyu getirenlerden daha kârlı bu 'âlemde". Hakîkate hiçte muvâfık olmayan bu söz tarafınızdan olmasaydı ne iyi olurdu! Veda' ettiğinizi söylediğiniz fikirlerin tahakkuk etmesi bu gün yine imkan dâhilindedir. Hucetullâhi'l-bâliga münasebetiyle bu düşünceler ortaya konur ve yeri geldikçe tamamen yazılır. Yahut bu zeminde bir eser ile bunlar tahakkuk ettirilir.

*Ne gibi bir mü'avenette bulunabileceğimize gelince: Herhalde forma başına yirmi beş liradan aşağı vermeyiz. Bunu kabul edip etmeyeceğinizi bir an evvel anlarsak iyi olacaktır. Cevab lütfunda bulunmanızı çok rica ederim. Bir iki formada yazı gönderilirse daha iyi olur ve şekil anlaşılır.*²¹

Elmalılı, Akseki'nin ısrarları karısında *Hüccetullâhi'l-bâliğa*'nın tercümesini ikmal etmeyi kabul eder ve Diyanet İşleri Reisliği ile bir mukâvele imzalanır. Elmalılı'nın metrukâtında ortaya çıkardığımız, 29 Kasım 1940 tarihli, Beyoğlu İkinci Noteri'nde (A. Hilmi Umar) yapılan mukavele şöyledir:

(Bağlı iki kağıddır)²²

29 II.Teşrin 1940

Y. No. 12672

C.No.....

(10 Kuruş Pul)

Türkiye Cumhuriyeti (Noter mühürlü)

T.C. Diyanet İşleri Reisliği Zat İşleri Müdürlüğü

Mukavelenâme

Türkiye Cumhuriyeti Diyânet İşleri Reisliği nâmına İstanbul Müftüsü Fehmi Ülgener ile Dersiâm'dan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır arasında Dehlevî'nin *Hüccetullâhi'l-Bâliğa* adlı kitabının terceme, şerh ve izahı hakkında mün'akit mukaveledir.

Dehlevî'nin *Hüccetullahülbâliğa* nâm kitabının tercemesi ile icab eden yerlerin şerh ve izahını aşağıdaki esaslar dairesinde Elmalı M. Hamdi Yazır deruhde eder:

Yazılacak terceme ile şerh ve izahın beher forması "25" lira ücret ve hakkı telif olarak da ayrıca matbu miktarın % 10 nu verilecektir.

Verilecek işbu ücret, Buhârî tercemesi ebadında 10 matbu forma teşkil edecek olan yazının Riyaset'çe tetkik ve kabul edildiği İstanbul Müftülüğüne bildirdikten sonra Maliye veznesinden tediye olunacaktır.

²¹ Akseki'nin Elmalılı'ya Ramazan 1359 (Ekim 1940) tarihinde yazdığı mektup (Torunu M. Hamdi Yazır özel arşivinden), Ek 3.

²² Mukâvele Beyoğlu İkinci Noteri'nde (1923, A. Hilmi Umar) yazıldığı şekliyle transkribe edilmiş, metinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır (Torunu M. Hamdi Yazır özel arşivinden)

Şu kadar ki bir defaya mahsus olmak ve kanununa tevfikân müddeti zarfında ilk istihkakından mahsubu icra kılınmak üzere “250” lira avans verilecektir.

Bu eserin birinci tab'ı tamamen Riyaset'e aittir. Riyaset tekrar tab'ına lüzum gösterdiği taktirde müellifin hakkı telif olarak mat'buun %30'unu verir. Bu tabı için başkaca bir ücret verilmeyecektir. Müşarün ileyh eserini birinci tab'ından sonra her zaman kendi namına tab'etmek hakkını muhafaza edecek ve bundan dolayı Riyaset bir hak talep etmeyecektir.

Bu eserin tertip şekli ve tertip sehivlerinin tashih ve tab'ına müteallik bütün işgalât²³ Diyanet İşleri Reisliği'ne aittir.

Riyaset işbu eserin tab'ını tehir ve icâbında mukaveleyi feshetmek selâhiyetini haizdir. Bu takdirde Riyaset'ten hiçbir gün ücret ve tazminat talep olunmayacaktır.

Mezkûr kitabın tab'ına devam olunmıyacağı veya mukavelenin feshedildiği Riyaset'ten müteahhide bildirilmedikçe işbu mukavele eserin hitâmına kadar muteberdir.

İşbu mukâvelenâme iki nüsha olarak tanzim ve testi olunmuştur.

İmza

F. Ülgener

1 lira 50 kuruş damga pulu

Bu mukavele altına önümde konulan imza kim olduğu dairece tanınmış Fehmi Ülgener'in olduğunu tasdik ederim. Bin dokuz yüz kırk yılı son teşrin ayının yirmi dokuzuncu Cuma günü. 29.11.1940

T.C. Beyoğlu İkinci Noteri A. Hilmi Umar.

(Karşılıklı iki kâğıddır diğesinde Hamdi Yazır'ın imzası tasdik edildi.

(Noter mühürleri)

²³ Mukâvelenin birinci sayfasının sonu. Noter tarafından mühürlü sayfa sonunda F. Ülgener'in imzası vardır. EK 4.

Sonuç

Hindistan'ın sayılı alimlerinden olan babası Şeyh Abdurrahmân'dan özel bir programla ciddi bir eğitim alan ve Hicâz bölgesinde kaldığı iki yıl zarfında zamanın önde gelen birçok ulemasından istifâde eden Şah Veliyyullah, ümmetin içinde bulunduğu durumu çok iyi tahlil etmiştir. Hindistan'a dönüşünde, İslâm düşüncesini, dinin esrar ve hikmetlerini, hayatı ve toplumu tanzim işindeki temellerini iyice izah etmenin gerekli olduğunu görmüş, bu yüzden *Huccetullahi'l-bâliğa* adlı önemli eserini telif etmiştir. Hicaz'daki tadrîsâtı onda hem selef tarzı bir hadis anlayışını geliştirmiş ve bu anlayışı tasavvufî ilham metoduyla mezcedebilmiştir. Alanında çok büyük öneme hâiz olan bu telifinde Şah Veliyyullah Arapça'ya olan vukûfiyetini de gözler önüne sermektedir.

Huccetullâhi'l-bâliğa gibi önemli bir eserin, İhyâu ulûmi'd-din'in kenârında basılı olarak İstanbul'da bulunabilmesi ve Elmalılı gibi Osmanlı âlimlerinin bu kitaptan haberdâr olup tercüme girişimlerinde bulunmaları önemli bir hadisedir.

Elmalılı, *Huccetullâhi'l-bâliğa*'nın mukaddime bölümünü tercüme-ye başlarken, "*kât-ı ender kât-ı iktidârım fevkinde olan em-i tercüme-ye*" ifâdeleriyle tevâzusunu gösterirken, sahip olduğu güçlü alt yapı, zengin ilmî birikimi ve Arapça-Türkçe dillerine hâkimiyeti gibi özelliklerinden dolayı, tamamen metne bağlı bir tercüme yapma yerine, serbest hatta yer yer de kendisinden bazı ilavelerle geniş tercüme, hâşiye yöntemini seçmiştir. Bu tercüme gayet başarılı olduğu gibi, ilave bilgiler vermesi sebebiyle de okuyucu için oldukça faydalıdır. Şüphesiz bu hususta Elmalılı'nın içtimâî meseleler üzerinde derinliğine düşünen ve bu meselelere çözümler arayan bir âlim olmasının katkısı büyüktür.

Elmalılı'nın, metrukâtında yaptığımız çalışmada tercüme ile alakalı temize çektiği üç defter dışında, tercüme müsveddeleri veya eksik kalan kısmın tercümelemleri tüm çabalarımıza rağmen bulunamamıştır. Elmalılı, tercüme-ye başladığı 1913 yılından tefsiri yazmaya başladığı 1925 yılına kadar geçen 12 yıllık süre içerisinde üç defterlik tercümesini gençlik dönemlerinde yazdığı çok ince yazı karakteriyle kaleme almıştır. Tefsir telifine başladığı dönemde de hat sanatı yazıları dışında hiçbir şeyle ilgilenememiştir. *Huccetüllâhi'l-bâliğa* tercümesi için Diyanet İşleri

Başkanlığı ile mukâvele imzaladığı 29 Kasım 1940 tarihinden, vefat tarihi olan 27 Mayıs 1942 tarihine kadar geçen bir buçuk yıllık süre zarfında tercüme faaliyetinde bulunup bulunmadığı konusunda ise maalesef herhangi bir bilgi veya belgeye sahip değiliz.

Elmalılı tercümeyle esas aldığı *Huccetullâhi'l-bâliğa* neşri hakkında “*kitabın nüshası nâdir*” açıklamasından başka herhangi bir bilgi vermez. Bu durum tercümenin asıl metinle mukayesesi için bir dezavantaj oluşturmaktadır.

Kaynakça

Beyânü'l-hak, sayı: 6, 14 Şevval 1326, s. 110-112.

Erdoğan, Mehmet, “Şah Veliyullah”, *DİA*, Ankara, 2010, c. XXXVIII, s. 260-262.

Köksal, Cüneyd-Kaya, Murat, *Makaleler I-II*, Kitabevi, İstanbul 1998.

Misbâhullah Abdülbâki, *ed-Dihlevî Şâh Veliyullah* (<http://shamela.ws>), 29.10.2017.

Muhammed Ziyâd, *eş-Şâh Veliyullah ed-Dihlevî* (<http://www.alukah.net>), 29.10.2017.

Özervanlı, M. Sait, “Şah Veliyullah”, *DİA*, Ankara, 2010, c. XXXVIII, s. 262-266.

Şah Veliyullah ed-Dihlevî, *Huccetüllahi'l-bâliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

-----, *el-Fevzü'l-kebîr*, trc. Selman el-Hüseynî en-Nedvî, Beyrut 1425.

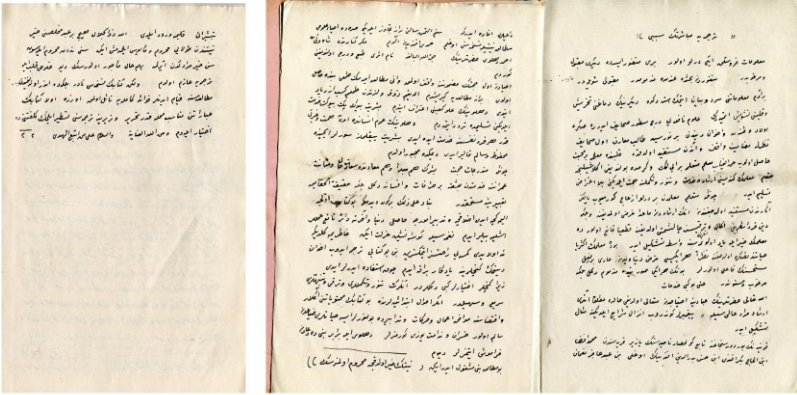
-----, *et-Tefhimâtü'l-ilâhiyye*, el-Meclisü'l-ilmî yay., Sûret, 1355/1936.

Topaloğlu, Bekir, “*Huccetullahi'l-Bâliga*”, *DİA*, Ankara, 2010, c. XVIII, s. 453-454.

Torunu M. Hamdi Yazır, Özel Arşivi

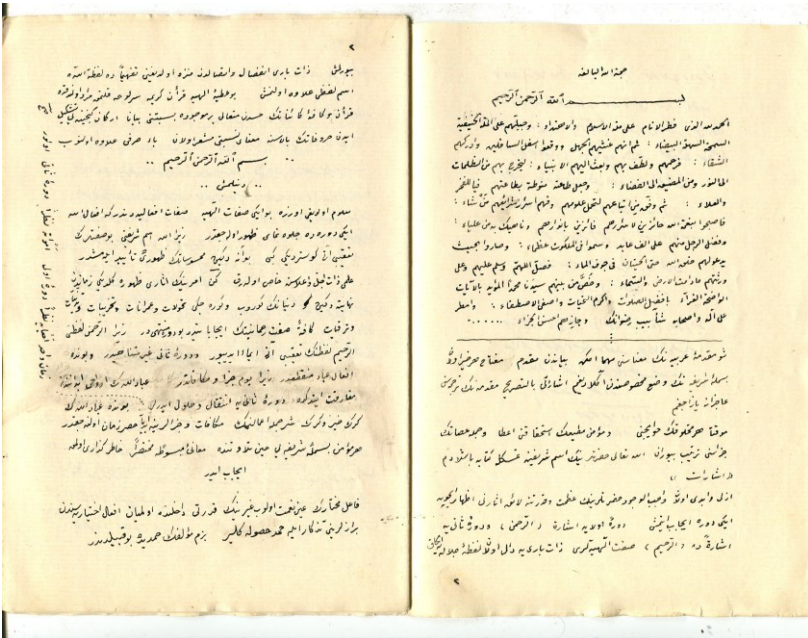
EKLER

EK 1

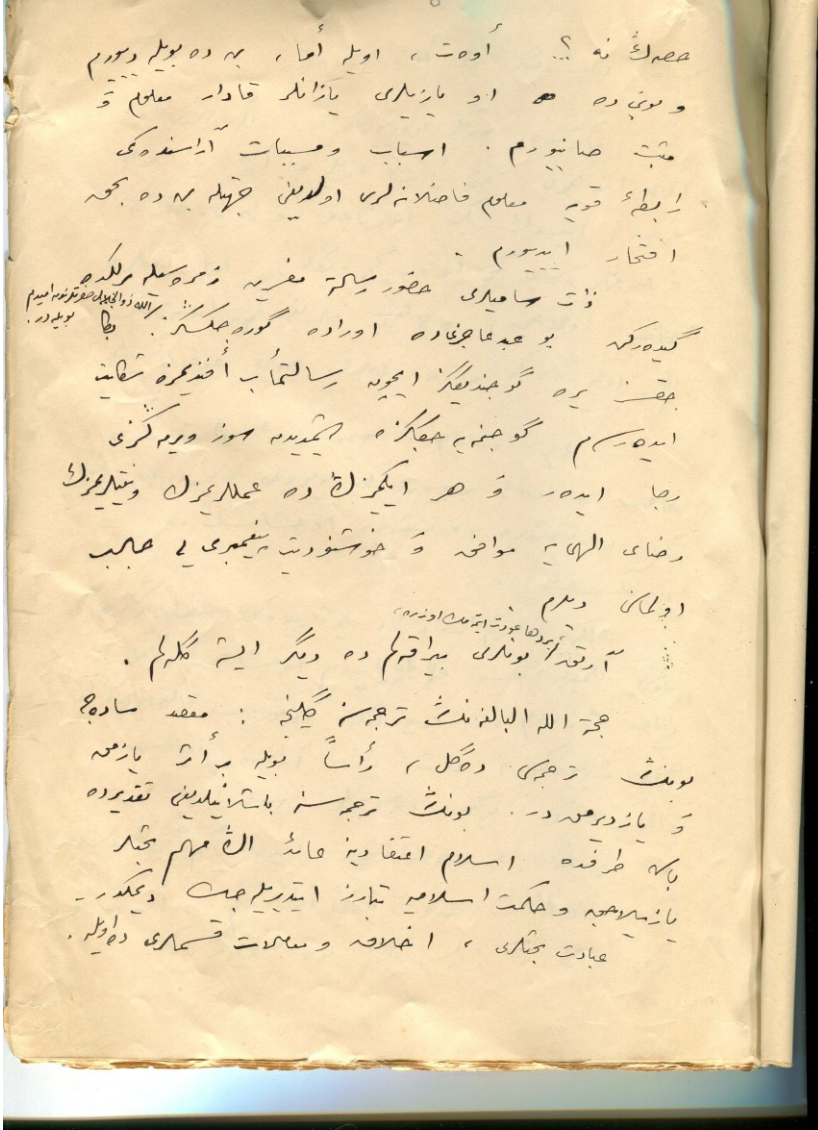
Elmalılı'nın 1913 yılında başlayıp ara verdiği Hücetullâhi'l-bâliga tercümesine yeniden başlama sebebini açıkladığı yazısı.

EK 2

Elmalılı'nın besmele hakkında açıklamalarda bulunduğu Hucce-tullâhi'l-bâliga tercümesinin girişi kısmı.

EK 3

Elmalılı'nın Hücetullâhi'l-bâliga ile alakalı mektubuna, Akseki-
li'nin yazdığı cevâbi mektup.

